

pruskou (str. 25), politická skupina kolem lady Astorové bývá označována jako clivedenská, na str. jak 255 tak 267 se však o ní píše jako o clevelandské.

Césarova práce je zpracována na základě literatury, jak sovětské, tak západoevropské i naší, která je však zastoupena jen dvěma tituly. Kromě vzpomenutých již předností je sympatická tím, že dokázala, že i v našich podmínkách, bez možnosti studia pramenů, je možné zpracovat problém obecných dějin, bez omezení vlivu a stykologického. Na druhé straně však se domníváme, že v těch pasážích, kde se politika britského impéria dotýkala našich dějin bezprostředněji, mohl autor na ni upozornit výrazněji. Už také proto, že vydání v češtině předpokládá českého čtenáře. V tom smyslu se nám také nezdá ve většině případů funkční citování pasáží z použité literatury v originále. Nejen s ohledem na českého čtenáře, který nemusí znát jazyk předlohy, ale především k dosud platnému požadavku, aby se v originále citovaly v českých pracích jen ty pasáže, jejichž originální jazyková přesnost je důležitá pro pochopení zdůrazňovaného jevu.

Máme-li shrnout hodnocení Césarovy práce, musíme znova opakovat její ocenění jako vítaného přínosu do naší stále ne příliš početné literatury o problematice obecných dějin vůbec a otázek britského impéria zvláště. César podává podrobný obraz vývoje Velké Británie a přináší řadu pozoruhodných postřehů. Kladem je nepochybně také to, že neupadl ani do velmocenské povýšenosti, tak běžné v předlohách, jichž užíval, ani malosti, již se ve styku s problematikou velkého impéria nemusí vyhnout příslušník malého státu, ale že podává vývoj impéria v jeho slabých i silných stránkách.

B. Čerešňák

Edouard Calic, *Ohne Maske. Hitler-Breiting Geheimgespräche 1931*. Frankfurt am Main, Societäts-Verlag 1968, str. 233.

Francouzský publicista a historik Calic, bývalý vězeň sachsenhausenského koncentračního tábora, specialista na dějiny německého fašismu a generální sekretář známého Evropského výboru k vědeckému prozkoumání příčin a následků II. světové války, vyvolal již svou předchozí knihou „Himmler et son Empire“ (Paris 1966) zasloužený zájem. V roce 1969 byl též jedním z hlavních organizátorů mezinárodního sympózia v Lucemburku, věnovaného objasnění známého požáru říšského sněmu v Berlíně v roce 1933.

Nynější nová autorova publikace významně obohacuje pramennou bázi historie nacionálního socialismu. Calic totiž uveřejňuje plný text dvou rozsáhlých rozhovorů, které Hitler v květnu a v červnu 1931 povolil Richardu Breitingovi, šéfredaktorovi saského konzervativního listu Leipziger Neueste Nachrichten v naději, že v nadcházejícím boji o moc by snad mohl získat podporu onoho listu, a zejména pak u vedoucích činitelů z Deutschnationale Volkspartei, jakým byl kupříkladu průmyslový magnát Alfréd Hugenberg a jiní. Rozhovor doporučil Hitlerův tiskový vedoucí dr. Otto Dietrich, jehož Breiting ve svém listě v letech 1928–1930 zaměstnával jako dopisovatele.

Stenografický záznam obou rozhovorů s Hitlerem je otřesná četba. Totiž řada otázek, jež Führer před tím v politickém programu NSDAP a obzvláště ve své knize *Mein Kampf* pouze mlhavě naznačil, ve zmíněných rozhovorech s Breitingem neuvěřitelně otevřeně konkretizoval. Hitlerův bezpříkladný cynismus, jeho politický darwinismus, projevený při oné příležitosti, zdrtily Breitinga do té míry, že po jejich absolvování své ženě řekl: „Dostane-li se Hitler k moci, tak nás všechny zabije“ (str. 119). Není bez zajímavosti, že Breiting byl k oběma rozhovorům připuštěn pod podmínkou, že jejich obsah neuvěřitelně. Navzdory tomu Breiting varoval Hugenberga a jiné buržoazní konzervativce před další spoluprací s Hitlerem. Vždyť Breiting od Hitlera na vlastní uši vyslechl varování: „My budeme poroučet a vy budete poslouchat. Naprosto nestrpím žádný odpor... Rekněte jenom německému měšťáctvu, že s ním budu hotov dříve než s marxismem“ (str. 42). Breitingova výstřaha však tehdy byla marná. Mezi varovanými byl i jeho přítel Karl Goerdeler, který se však tehdy Breitingovi vysmál, a teprve po letech uvěřil jeho varování a skončil pak na popravišti jako jeden z organizátorů známého puče proti Hitlerovi z roku 1944.

Protože Breiting špatně plnil naději, jež Hitler v něho při rozhovoru vkládal, snažil se již v lednu 1933 získat od něho příslušný záznam, o jehož věrném a dokonalém zachycení nemohlo být pochyb, ježto Breiting měl několikaletou úspěšnou praxi steno-

grafa v Reichstagu. Text se gestapu nepodařilo zajistit a Breiting byl kvůli tomu šikanován až do své smrti v roce 1937. Po náležitém znaleckém ověření autentičnosti tohoto stenografického záznamu překročil pak Calic k jeho vydání, edici opatřil potřebnými poznámkami a obsáhlým a zasvěcených doslovem. Předmluvu napsal známý západoněmecký historik Golo Mann, žijící nyní ve Švýcarsku.

Calicova kniha tvoří výrazný protějšek a doplněk ke známým rozhovorům Hermannu Rauschninga s Hitlerem a je cennější o to, že 18 až 19 měsíců před skutečným uchvácením moci přináší Hitlerovy záměry do budoucna. Čtenáři místy musí až tuhnout krev v žilách, s jakou drzou samozřejmostí tu Hitler hovoří o svých tricích a prostředcích, s jejichž pomocí chce ve veřejnosti vyvolat iluzi o legálním převzetí moci v Německu, jak tuto starou kulturní zemi spoutá barbarsky surovou a nelibostnou diktaturou a jak po nadcházejícím zničení Sovětského svazu svou moc rozšíří na celou Evropu, která jednotlivé státy, od Skandinávie po Středomoří a od Francie až po Balkán, se stanou pouhými figurkami na šachovnici führerovy libovůle, jak budou z mapy Evropy mizet jednotlivé státy a jak rozpoutá nově, velké stěhování národů na Východ atp. Hitler přitom v červnovém rozhovoru 1931 rezolutně prohlásil, že požaduje „návrát Rakouska do Říše“ a vzápětí také připojení Sudet a nemá obav, že by kvůli tomu vznikly v Evropě nějaké vážnější překážky, jež by mu v tom mohly zabránit (str. 88). O naší zemi řekl, že „Československo je shnilá hruška“ (str. 81), která musí později jako stát z mapy Evropy zmizet. K této problematice tam čteme: „Krátce řečeno, Rakousko, Švýcarsko, Belgie, Jugoslávie a Československo musejí jako státní útvary zmizet, Polsko a Rumunsko musejí změnit svůj status, ježto prý obě poslední jmenované země jsou „biologickým rezervárem židovstva“ (str. 89–90). Sovětský svaz a marxismus je prý třeba z kořene vyvrátit, neboť – jak řekl Hitler – „uděláme-li s marxismem kompromis, pak mně po třiceti letech znova obživne“ (str. 42). Předpověděl při té příležitosti dokonce i nadcházející požár říšského sněmu, a to těmito slovy: „Čím dříve tahle žvanárna (= Reichstag) shoří, tím spíše německý lid bude zbaven cizích vlivů“ (str. 69).

Konzervativní Breiting byl po svých dvou rozhovorech z Hitlerem zcela vyléčen ze svých dřívějších iluzí o hitlerovském fašismu, a proto si do svého stenogramu poznamenal: „Ochraň nás bůh před tímhletem ‚budovatelem‘ a ‚osvoboditelem‘!“... Když naši důstojníci, průmyslníci a intelektuálové jednoho dne tento program skutečně schválili, pak se řítíme do katastrofy“ (str. 115–116). Jeho výstraha však byla marná.

Četba Calicovy edice musí každého soudnějšího čtenáře vyléčit z laciného přezírání a podceňování Hitlerových intelektuálních schopností, jehož mnozí líčili jako pomatence a politického debila, jednajícího prý podle neuvážených, okamžitých nápadů atp. Hitler se nám naopak jeví jako chladný a krutý vypočítavec, znající dobře slabiny svých soupeřů a jenž si své příští úspěchy dovede leckde jakoby na logaritmickém pravítku střizlivě vykalkulovat. Německo tedy v roce 1933 nepadlo do spárů jen vulgárnímu improvizátorovi a hysterickému, konfúznímu ctižádostivci, nýbrž zároveň také rafinovanému a chladnokrevně si počínajícímu kalkulátorovi, který se dokázal prodat k moci pomocí ďábelsky nastražených intrik, provokací a výhrůžek a zároveň též přispěním vhodně zvolených – byť i jen přechodných – spojenců. A počínal si přitom se zrůcností zkušeného kriminálního, dokonale obezráněného s mechanismy polosvěta a zločineckého podsvětí, jež pak vynalézávě dokázal aplikovat na politickou praxi a povýšil ji dokonce na „státní rezonu“. Kritickému čtenáři musí nyní připadat dvojnásobně divným, že po Hitlerově nástupu k moci mohlo existovat tolik předních evropských politiků, kteří nebrali vůbec vážně varování vyslovená v Mein Kampf a neprozřetelně s ním uzavírali dohody a pakty v naivním přesvědčení, že budou moci führerovy ambice převést na jinou výhýbku a bezprostřední ohrožení fašismem přenesou pak na bedra jiných národů a stáří.

Teprve pod dojmem úděsných obětí z II. světové války si v plné šíři dovedeme uvědomit, že to nebylo prázdné chvástání, když Hitler při narážce na známý Bismarckův výrok o cílech politiky řekl: „Politika již není uměním dosáhnout možného, nýbrž stala se uměním dosíci nemožného“ (str. 151), a dosáhnout této zdánlivě absurdnosti se Hitlerovi dočasně – na dobu dvanácti let – vskutku podařilo, i když je to pro slušné lidi dosti zahanbující poznatek.

Na stránkách 227–232 uvedl autor cenný soupis hlavních pramenů a literatury, který každý odborník s povděkem uvítá. I když některé Calicovy vývody v poznámkách a v doslovu mohou u řady levě orientovaných čtenářů narazit na nesouhlas nebo

vyvolat diskusi – to se týká hlavně příliš shovívavého stanoviska autora k politickým postojům některých představitelů německé buržoazie – tu přece jen nelze mít pochyb o tom, že tato edice má zásadní význam pro poznání minulosti hitlerovského hnutí a že přinese další přesvědčivé argumenty stoupencům dnešních antifašistických snah.

B. Sindelář

Petr Horák, *Studie z dějin pozitivismu*, Praha 1971, str. 224.

Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV v Praze vydal kandidátskou práci Petra Horáka „Studie z dějin historického pozitivismu“, která se hlásí svou metodou i hojnými odkazy k tomu směru marxistické analýzy historického myšlení, který u nás reprezentuje J. Kudrna, v Sovětském svazu I. S. Kon a jiní, podobně orientovaní badatelé. „Cílem této práce má být postižení vnitřního pohybu buržoazního historického myšlení (2. pol. 19. století – JV), a to ve vzájemném vztahu západoevropského, resp. francouzského pozitivismu a německého historismu“ (str. 112). To je velmi obecně a náročně postavený problém, vyžadující dokonalé znalosti historiografie, filosofie i sociologie, i smyslu pro teoretické zobecnění. Horákoví nejde o příručku z dějin historiografie, ale jen o řešení teoretického problému – jak se vyvíjela teorie dějin a historická metodologie, a to ve dvojitým smyslu: jednak jako vnitřní pohyb historického myšlení, jednak jako třídně podmíněná reflexe historické a společenské skutečnosti. Pokouší se sledovat pohyb historického myšlení jako ideologie a jako úsilí o vědecké postižení historické skutečnosti. Z tohoto hlediska pořídil Horák i výběr autorů, na jejichž díle svůj problém sledoval. Nejsou v něm všichni velikáni historiografie 19. století (chybí např. Guizot, Michelet, německá historická škola, Ranke, Burckardt), ale ti historikové a sociologové, kteří jsou pro teoretickou problematiku dějin nejpodněnější. Úvodní kapitola je věnována A. Thierrymu, kterého autor zvolil jako typického představitele liberálně-romantického myšlení, také z toho důvodu, aby mohl ukázat, jak se od tohoto myšlení pozitivismus odlišuje. Pak následuje kapitola o A. Comtovi a H. Bucleovi, jako otčích pozitivismu (Horák zde velmi výstižně charakterizoval rozdílnost jejich ideologického stanoviska jako kritika společnosti a program u Comta a jako sanktifikace současnosti u Buclea). V kapitole Dějiny jako pochopení je rozebírán J. G. Droysen, následuje kapitola o teorii dějin Karla Lamprechta, kapitola Theorie kolektivních představ (Durkheim) a Kritické filosofie dějin (Dilthey). Horák tedy nevyšel z pojmů a obecných myšlenkových tendencí, ilustrovaných na osobnostech, ale přímo z osobností, z rozboru jejichž díla mají obecně linie vyniknout. Byl si ovšem vědom, že při této formě práce přece jen musí vývojové linie poněkud ustoupit a že je třeba se k nim znovu vrátit v poměrně obsáhlém závěru.

Horák považuje právem francouzsko-anglický pozitivismus (k němuž inklinovaly již určité rysy francouzské liberálně-romantické školy) a německý historismus za nejdůležitější tendence buržoazního historického myšlení. Podařilo se mu vystihnout jak rozdíly těchto proudů, tak zejména jejich společné rysy a jejich jisté spojení, zejména v Diltheyově kritické filosofii dějin. Ukázal také výstižně, jak se teorie historie vyvíjela od snahy postihnout objektivitu historických zákonů nebo konkrétnost a neopakovatelnost historického faktu k epistemologii, kde se kladou otázky dějin jako integrální součásti lidské existence, ovšem pouze v rovině myšlení, nikoli v rovině praxe, jak chápe dějiny marxismus. „Pozitivismus“ nabývá u Horáka zcela nového významu: nezjednodušuje tento směr myšlení na pouhou „faktografii“, ale ukazuje jeho teoretickou bohatost a vnitřní rozrůzněnost. Podařilo se mu ukázat, jak tento vývoj a vnitřní pohyb teoretických představ o historické práci a o dějinných odpovídá ve 2. polovině 19. stol. vývoji kapitalistické společnosti a postavení, zájmům a náladám buržoazie v jednotlivých etapách a jednotlivých zemích. Nejzdařilejší je podle mého názoru tato „sociologie historického myšlení“ provedená na Karlu Lamprechtovi.

Nemůžeme zde reprodukovat všechny Horákovy analýzy. V každém případě je však četba této práce užitečná a nutná pro každého zájemce o teorii historie. Znovu opakujeme, že teoretický aspekt zde převládá nad aspektem historiografickým, a že je zde na díle významných historiků a sociologů demonstrována skutečná teorie dějin a historického poznání, jako řešení zcela reálných problémů, které musíme poznat, máme-li pochopit význam historického materialismu. Některé teoretické aspekty, ze-